

PIRLS - ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЗЕРТТЕУДІҢ МӘНІ МЕН МАҒЫНАСЫ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Р.К. Карсыбаева, Л.М. Искакова

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан
e-mail: raisa.k.63@mail.ru, leila-7777@mail.ru

Аңдатпа

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды факторы ретінде білім сапасы, мамандардың құзыреттілігі, бәсекеге қабілетті білікті мамандарды даярлау міндеті, оқу сауаттылығын қалыптастыру, PIRLS - халықаралық зерттеуі жаһандану дәуірінің маңызды белгілеріне айналды. Осы зерттеулер бойынша оқу сауаттылығын қалыптастыру қоғам мен адам әлеуетін дамытуда маңызды рөл атқарады. Сол себепті халықаралық зерттеушілер, ғалымдар PIRLS-тің мәні мен мағынасына тоқтала келе, білім сапасына ерекше мән береді. Болашақ жас ұрпақтың интеллектуалдық әлеуетін арттыру, кең дүниетанымын қалыптастыру – белгілі бір мемлекет үшін ғана емес, әлемдік қауымдастық үшін де маңызды. Сондықтан білім сапасын бағалау сияқты мәселелер бойынша көптеген халықаралық ұйымдар белгілі бір өтініш беруші елдерде білім беруді бағалаудың халықаралық PIRLS, TIMSS, PISA стандарттарын белгіледі.

Өтілген материалдар бойынша алынған тест тапсырмалар білім деңгейлерін саралау үшін берілген. Авторлар бес бағыт бойынша тест және сауалнама жүргізеді: 1) оқушыларға мәтін бойынша тест тапсырмалары, 2) мектеп әкімшілігі, 3) мұғалімдер, 4) оқушылар, 5) ата-аналармен сауалнама. Тест тапсырмалары қажетті ақпаратты алуға, қорытынды шығаруға, негізгі кейіпкерлер әрекеттерін интерпретациялауға, мәтін үлгісін бекітуге және құрылымның бастапқы сараптамасын алуға мүмкіндік береді. Сауалнама оқу процесін ұйымдастыруға, мектеп түрі, білім беру стандарттары және жалпы білім беруге қойылатын талаптардың орындалу процесін бағалау болып табылады.

Түйін сөздер: PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study), халықаралық зерттеу, оқу сауаттылығы, білім сапасы, бастауыш сынып, функционалдық қабілет

PIRLS - СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ: ФОРМИРОВАНИЕ ГРАМОТНОСТИ ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Р.К. Карсыбаева*, Л.М. Искакова

Казахский национальный женский педагогический университет, г.Алматы, Казахстан
e-mail: raisa.k.63@mail.ru, leila-7777@mail.ru

Аннотация

Качество образования, компетентность специалистов, задача подготовки конкурентоспособных квалифицированных специалистов, формирование академической грамотности, международные исследования «PIRLS» как важный фактор социально-экономического развития страны, стали важными приметами эпохи глобализации. Формирование академической грамотности в области международных исследований играет важную роль в развитии человеческого потенциала. Международные исследователи и ученые акцентируют внимание на сущности и значении PIRLS и уделяют особое внимание качеству образования. Кроме того, понятие качества в образовании стало очень популярным в стране. Многие международные организации установили международные стандарты оценки образования в отдельных странах-претендентах, например, PIRLS, TIMSS, PISA.

Приводятся тестовые задания на усвоение пройденного материала в целях дифференциации уровней знаний учащихся. Авторы провели анкетирование по пяти направлениям: 1) тестовые

задания для учащихся по тексту, 2) анкета для администрации школы, 3) анкета для учителя, 4) анкета для учащихся, 5) анкета для родителей. Тестовые задания позволяют получить необходимую информацию, сделать выводы, интерпретировать действия главных героев, закрепить образец текста и получить первичную экспертизу структуры. Анкета представляет собой оценку процесса выполнения требований к организации учебного процесса, типа школы, образовательных стандартов и общего образования.

Ключевые слова: PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study), международное исследование, грамотность чтения, качество образования, начальная школа, функциональные способности.

PIRLS - THE ESSENCE AND SIGNIFICANCE OF INTERNATIONAL RESEARCH: WAYS OF FORMATION OF READING LITERACY IN PRIMARY GRADES

Raissa K. Karsybayeva*, Lyaila M. Iskakova

Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan.

raisa.k.63@mail.ru, leila-7777@mail.ru

Abstract

The quality of education, the competence of specialists, the task of training competitive qualified specialists, the formation of academic literacy, international research "PIRLS" as an important factor in the socio-economic development of the country, have become important signs of the era of globalization. The formation of academic literacy in the field of international studies plays an important role in the development of human potential. International researchers and scientists focus on the essence and meaning of PIRLS - international studies, and pay special attention to the quality of education. In addition, the concept of quality in education has become very popular in the country. Many international organizations have established international standards for education assessment in individual applicant countries, for example, PIRLS, TIMSS, PISA.

There are test tasks for the assimilation of the material passed in order to differentiate the levels of knowledge of students. The authors conducted a survey in five areas: 1) test tasks for students by text, 2) questionnaire for school administration, 3) questionnaire for teachers, 4) questionnaire for students, 5) questionnaire for parents. Test tasks allow you to get the necessary information, draw conclusions, interpret the actions of the main characters, fix a sample text and get a primary examination of the structure. The questionnaire is an assessment of the process of meeting the requirements for the organization of the educational process, the type of school, educational standards and general education.

Key words: PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study), international research, reading literacy, quality of education, elementary school, functional abilities.

Кіріспе

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына Жолдауында: «Өскелең ұрпақ Қазақстанда ғана емес, өзге елдерде де бәсекеге қабілетті болуы керек», – деп, болашаққа нық сенім білдірді [1].

Жеткіншек буынның сауаттылық деңгейіне аса көп көңіл бөлуіміз қажет, оның бірден бір жолы - бастауыш сыныптарды оқу сауаттылығын қалыптастырып, одан ары дамуына ықпал ету. Осы орайда, PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) - халықаралық зерттеуі балалардың сауаттылық деңгейі қалыптасуына жол ашады. Бұл зерттеуде бастауыш сынып оқушысының қарапайым оқу дағдысы қандай деңгейде екенін анықтау қарастырылған. Халықаралық негізгі «PIRLS–2021» зерттеуі негізінде сарапшылардың тұжырымдауы бойынша «Оқу сауаттылығы» – бұл адамның өмірде толыққанды

қалыптасуына және жеке мақсаттарына жетуіне қажетті әртүрлі жазбаша және сөйлесу формасын түсінуі мен терең ойлау, өз мақсаттарына жетуі мен өмірде толыққанды жетістікке жету қабілеті деп көрсетіледі. Соның негізінде адамзат және қоғам үшін білім саясатында басты принциптерді қалыптастырады. PIRLS зерттеуі мынадай міндеттерді шешуге бағытталады:

- білім беру саласында әлемдік басымдылықтарда көрініс тапқан құралдар негізінде алынған нәтижелер талдауының нақты өлшеуіштермен белгіленуі;
- білім беру жүйесінің салыстырмалы бағасы және тиімділігі;
- зерттеу қорытындысына әсер ететін контекстегі дәйектемелерді анықтау;
- ғылыми дәлелденген әлемдік ақпараттық қауымдастықтың мәліметтерін алу.
- Тәуелсіз елдер нәтижесін, сонымен қатар, білім саясатын жақсарту нұсқауын зерттеуге қатысушыларға ұсыну.

PIRLS зерттеуі бастауыш сынып оқушыларының мәтінді оқу және түсіну сапасын зерттеуге арналған. Зерттеу кезінде білім алушылар жетістігімен қатар бағдарламаға қатысатын елдер ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік беретін факторлар қарастырылады. PIRLS зерттеуі мақсаты әртүрлі әлем елдері бастауыш сынып оқушыларының мәтінді түсіну деңгейлерін сәйкестендіру және ұлттық білім жүйесі оқу сауаттылығын ашудағы ерекшеліктерін анықтау болып табылады [2].

XXI ғасыр адамның әлемдік қоғам тәжірибесіне шынайы білім, білік, дағды негізінде кірігуін талап етуде. Әлемдік контексте оқу сауаттылығы заманауи қоғамдағы өмірге деген дайындықтың маңызды бір бөлігі ретінде қарастырылуда. Сондықтан шынайы ізденістер қажет және ол практикамен тығыз байланысуы тиіс.

Функционалды сауатты адамды қоғамның барлық мәселелеріне өз үлесін қоса алатын тұлға деп қарастырсақ болады. Яғни, бүгінгі мектеп, орта және жоғары оқу орындарының басты мақсаты - ұлттық құндылыққа негізделген, функционалдық қабілеті дамыған болашақтың іскер иесін дайындау [3].

Оқу сауаттылығы, қарапайым тілмен айтқанда, бала бойында өзі оқып отырған ақпаратын толықтай қабылдау дағдысын қалыптастыру, мәтіннің ішіндегі жасырын түрде берілген айтылмақ ойды ұғыну. Функционалдық сауаттылық - жеке тұлғаның бүгінгі жаһандану дәуіріне тиесілі әлеуметтік, саяси және экономикалық қажеттіліктерге бейімделуі. Ал, бастауыш сыныпта бұл нәтижелер математика, жаратылыстану және тіл сабақтары материалдары арқылы кездескен мәселелерді шешу дағдыларының қалыптасуы арқылы дамиды [4]. Сабақ барысында біз түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана аламыз. Соның ішінде алдымен мәтінмен дұрыс, сауатты жұмыс жасай алуымыз қажет.

Бастауыш сынып мұғалімі І.К. Жамалова: «Сауаттылық – адамның одан арғы өмірі дұрыс өрбуінің алғашқы іргетасы, адамның сыртқы ортамен жақсы қарым-қатынас жасау, тез бейімделу және сол ортада әрекет ете алу қабілеттілігі. Қазіргі сауаттылық баланың тек оқи, жаза алуымен шектелмейді. Керісінше, күнделікті өмірде еңбек әрекетіне араласу барысында түрлі жағдайға бейімделе алуы, тануы, шешім қабылдауы. Яғни, кез келген ортада алған білімін, мүмкіндігін көрсете алуы» [5].

Еуропаның дамыған елдерінде сауаттылық мәселесіне де көп көңіл бөлінеді. Білім беру саласындағы саясатты өзгерту маңызды заманауи үрдіс болып табылады. Егер халықаралық зерттеулер оқушыларымыз оқу сауаттылығының төмен деңгейін көрсетсе, онда бұл жағдай білім беру саласындағы, оның ішінде білім беруге қатысты саясатты өзгерту үшін дәлел болып табылады. Көптеген елдерде балалардың оқуын қолдау саясаты негізінен дами бастады, өйткені ел "мәтінді оқу және түсіну сапасын зерттеу" - PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) жобаларында төмен немесе жеткіліксіз нәтижелерге қол жеткізді [6].

Осыған орай, бастауыш сынып оқушыларының қазіргі таңда оқуға деген ынтасы әртүрлі мәселелердің жалпы нәтиже көрсеткіші болып табылады. Оқушылардың оқуға деген ықыласының төмендеуі кең орын алған. Бұған әсер етуші күш - оқыту барысында қолданатын тың әдістемелердің тәжірибеге енбеуі. Біз оқуға деген қызығушылығын ояту үшін оқушыларға тек жаңа әдістер мен тәсілдері қолдану арқасында ғана жетістікке жетеміз.

«Барлық білім мен ғылым, шығармашылық ойдың пайда болуы оқу сауаттылығы дамыған тұлғадан көрінеді», - дейді ғалымдар. Себебі, оқу сауаттылығының бірінші көрінісі мәселені сыни тұрғыда қарастырумен ерекшеленеді. Оқу сауаттылығы функционалды сауаттылықтың негізгі бір қыры болып табылады. Мәтінмен жұмысты жеке тұлғаның психологиялық дағдыларын дамытатын тірі шикізат ретінде қарастыру қажет.

Әлемдік контексте бастауыш сыныптан оқушының оқу сауаттылығын дамыту заманауи қоғамға деген дайындықтың маңызды бөлігі ретінде мән берілуде. Алдымен, тілді үйреніп, сол тілде ойлап, сол тілде сөйлейтін азамат даярлау - басты мақсат. Тілді оқыту - әртүрлі форматтағы мәтіндермен жұмыс жасау, мәтіннің мазмұнын түсіну арқылы негізгі ойын табу, оны қосымша алған білімдерімен байланыстыра алу, жүйелеу, талдау, дәлелдеу жұмыстарына машықтандыру оңай іс емес екендігі анық. Қазіргідей үздіксіз өзгерістер мен жаңа заманауи технологиялар заманында оқушыларымыз үшін түрлі ғылым саласын жай ғана білуі жеткіліксіз. Жаһандану заманында білімді болумен бірге сол білімнің өмірде тиімді қолдану, кездесетін қиындықтарды анықтап, оларды шешудің жолдарын таба білу – аса маңызды іс [7]. PIRLS халықаралық зерттеу жүйесінің басты мақсаты - оқу сауаттылығын қалыптастыруда әр ұлттың өзіне тән ұлттық ерекшеліктерін әлемдік деңгейде сәйкестендіру. Оқу сауаттылығын қалыптастырудағы ерекшеліктерін талдау болып табылады. Бүгінде осы бағдарлама бойынша еліміздегі мектептердің қатысуы жағынан көңіл қуантарлық нәтиже көрсете алмай отырғаны жасырын емес. Сондықтан бастауыш сыныпта тіл сабақтары негізінде бастауыш сынып оқушылары оқу сауаттылығын қалыптастыруда үздіксіз ізденіс пен заманауи әдіс-тәсілдерді қолдану қажеттілігі туындап отыр. Ондағы басты мақсат - жалпы білім беретін мектептерде оқушылардың оқу сауаттылығын дамытуда мәтінмен жұмыс жасату.

Оқушының шығарманы, мәтінді сезіммен қабылдай отырып, құлшыныспен оқуы үшін тиімді, қызықты, жаңашыл әдіс-тәсілдерді қолдану қажет. Осындай жұмыстар барысында оқушылардың оқылым дағдыларын дамытуға ықпал ететін мына әдістерді қолдануға болады: көз жүгірте, шолу жасай отырып оқу; мәтіннің тақырыбы мен бастапқы бөлігіне сүйене отырып, оқиғаның дамуын болжау; мәтіннің негізгі ойы мен бөліктерін анықтай отырып оқу; ақпаратты табу үшін оқу, қызығып оқу және өз көзқарасын айту үшін оқу, мәтінге ауызша және жазбаша шолу жасау.

Мәтін – тілді оқытудағы негізгі құрал. Ол оқу, жазу, тыңдау, сөйлеу арқылы жүзеге асады. Мәтінмен жұмыс тіл үйренушінің сөздік қорын байыту мен еркін сөйлеуге үйрету немесе өз ойын ашық, анық жеткізе білу дағдысын қалыптастыру мақсаттарын көздейтіндіктен, тілді оқытуда мәтінмен жұмыс жүргізуде ұтарымыз мол болмақ. Мәтін – қазақ тілін оқыту барысында үлкен орын алатын оқыту нысаны. Біріншіден, білім беретін материал оқыту мәтіндері түрінде болса, екіншіден, жаттығулардың тұтас мәтін түрінде берілуі де мәтінмен орындалатын жұмыстардың сараланып, жүйеленуін қажет етеді.

Мәтіннің қызметін таныту – оқушыға тіл бірліктерін функционалды тұрғыдан танып-білуіне, сол арқылы логикалық ойлауының бірізді қалыптасуына мүмкіндік береді. Осыған байланысты мұғалім мәтінмен жұмысты жүйелі жүргізгенде және оқушының сауатты оқу дағдысын қалыптастыра білгенде ғана нақты нәтижеге қол жеткізе алады. Оқыту мен оқу үдерісінде білім алушы теориялық, танымдық ақпаратты мәтін арқылы алады, ал алынған

ақпаратты қабылдап, ой елегінен өткізу арқылы шығармашылық әрекетпен өмірде қолданады [8].

Мәтіннің мағыналық және құрылымдық аяқталуы, автордың ақпаратқа көзқарасы ақпараттың нысандылығымен танылатын болса, шығармашыл тұлғаның стандартты емес шешімдер қабылдаудағы терең қасиеттерін көрсететін қабілеті. Мектеп оқушыларының күнделікті білім алу жағдайында, пәндер бойынша жиынтық бағалау жұмыстарында, қорытынды аттестаттау емтихандары мен сыртқы және тәуелсіз бағалау сынақтарында «оқу сауаттылығы» бағалануы, берілген мәтіндегі ақпаратты табу біліктілігін арттыру үшін мәтінмен жұмыс жасау дағдысын дамыту - бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

Оқушы тапсырманы орындау барысында мәтінді «көзбен сүзіп» өтіп, оның негізгі элементтерін анықтау және қандай да бір болмасын сипаттамаларына қарап мағыналық бірлігін (ұқсастықтарды, айырмашылықтарды, себептік-салдарлық қатынастарды, т.б. анықтау) табу, ақпаратты салыстырып көру, автордың ойын білу, жауапты дайындау барысында әлем туралы өз пайымдауына сүйеніп, өз ойын қорғайтын дәлелдер келтіруді меңгеруі қажет. Сондықтан мәтінмен жұмыс жасаудың мақсаты – тілдік-құрылымдық, стильдік жүйесін ғылыми-теориялық тұрғыдан негіздеу.

Білім алушылардың мәтінмен жұмыс жасау дағдыларын дамыту арқылы шығармашылық ізденістерін, өзіндік ой-пікірлерін жетілдіру - игерілген ақпарат арқылы сыни ойлауы мен метатанымдық қабілеттерін арттыру. Мәтінмен жұмыс жүргізуде теориялық білімді практикалық жұмыстармен тығыз ұштастырып, мәтіннің және шығармашылықтың өзіндік заңдылықтарын сауатты қолдануға негізделген ауызша, жазбаша жұмыстар - теориялық ұғымдар негізінде мәтін мен шығармашылық бойынша түрлі деңгейдегі тапсырмалармен шығармашылық, ізденушілік бағыттағы өзіндік зерттеу жұмыстары.

Мәтін мазмұнын жан-жақты ашуда белсенді әдістер арқылы топтық, жұптық, жеке жұмыс түрлері, тақырыптар бойынша тілдік және мәтіндік талдау, сыни тұрғыдан ойлануға байланысты жағдаяттық тапсырмалар, шығармашылық тапсырмалар берілсе, оқушылардың өзіндік ізденісін де арттыруға мүмкіндік туады. Мәтінмен жұмыс жасау барысында тілдік (әңгіме, дәріс, диалогтік оқыту, топтық оқыту, бірлесе оқыту), көрнекілік (танымдық, зерттеушілік, сюжеттік, деректі фильмдер, көрсету, презентация) [9].

Материалдар мен әдістер

Практикалық (жаттығулар, тапсырмалар, графикалық органайзерлер, шығармашылық жұмыстар, ақпараттық ізденістер), репродуктивтік, проблемалық-ізденушілік, сыни тұрғыдан ойлау стратегиялары сияқты әдістерді кеңінен қолдану ұсынылады. Оқу-тәрбие үдерісінде жоғарыда ұсынылғандай жұмыстар жүргізілгенде білім алушылардан мынадай нәтижелер күтуге болады: мәтінге қатысты құрылымдық сипаттарды, ерекшеліктерді, лингвистикалық терминдерді меңгереді; мәтін түрлері мен шығармашылық жұмыстардың түрлерін ажырата алады, құрылымдық ерекшелігіне сәйкес қолдана біледі.

Негізгі бөлім

PIRLS халықаралық зерттеудің мәні мен мағынасын толық түсіну үшін бұл мәселені өз көзқарасы тұрғысынан зерттеген ғалымдардың бірнеше еңбектерін зерделеп, өзіміздің тұжырымымызды келтірдік.

Xiao Yun Xiao [10] өзінің еңбегінде «TIMSS & PIRLS зерттеуінің мақсаты 2001 және 2011 жылдар аралығындағы халықаралық оқу сауаттылығын зерттеу (PIRLS) кезінде Гонконг

бастауыш сынып оқушыларының оқу үлгерімін айтарлықтай жақсартудың себебін анықтау болды», – деп жазады. Ол өз еңбегінде 2001 және 2011 PIRLS үлгілерінен оқу жетістіктері туралы деректерді талдап көрсетеді. Ата-ана факторы (ата-ананың оқуға деген көзқарасы бойынша өлшенеді) мен оқу үлгерімі арасындағы байланыс оқушы факторы (оқушылардың оқуға деген көзқарасы мен оқу тәжірибесімен өлшенеді) немесе үйде (үйдегі білім беру ресурстары мен ерте сауаттылық шаралары арқылы өлшенеді) және оқушы факторлары арқылы жүзеге асырылатыны анықталды. 2011 жылғы PIRLS сауалнамасына қарағанда 2001 жылғы PIRLS сауалнамасында Гонконг студенттері арасында ата-ана факторы мен оқу үлгерімі арасындағы үй және оқу факторлары арқылы байланыс күшті болды. Бұл нәтижелер ата-ана, үй және мектеп арасындағы қарым-қатынастың өзгерген күшін көрсетеді», – деп талдау нәтижелеріне тоқталған.

Ли Л. өзінің «PIRLS және PISA2018 тұрғысынан WeChat қызметі арқылы оқу сауаттылығын арттыруды практикалық зерттеу» еңбегінде: «Қытайдағы PIRLS және PISA 2018 тиімді дамуымен оқу сауаттылығын зерттеу барған сайын дамып келеді. Университет кітапханасы оқу сауаттылығын дамытудың маңызды орны болып табылады және оқуды үйренуге жауапты. Колледждер мен университеттерде WeChat қызметтерін дамыту оқу сауаттылығына жаңа мүмкіндіктер ашады. Мысал ретінде Wechat платформасы дизайны мен WeChat қызметіндегі жағдай осы мақалада келтірілген, сонымен қатар студенттер нақты жұмысына сәйкес оқу сауаттылығын арттырудың негізгі тәсілдері келтірілген», – деп көрсетеді [11; 1706 бет]. Яғни, бұл еңбекте ғалым медиа әлемінің қарқынды дамуына орай WeChat платформасын енгізу заман талабы екенін айта кеткен.

Д.Т. Раббонаева [12] өзінің еңбегінде оқу сауаттылығы мәселесіне қазіргі қоғамның көзқарасы мен оның алатын рөлі туралы, сонымен қатар, PIRLS бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығы мәдениетін қалыптастыру бойынша зерттеу жұмысын жүргізген. PIRLS бойынша оқу сауаттылығының негізі қажетті оқу дағдыларына тоқталып өткен. PIRLS зерттеуінде студенттерге мәтіннің екі түрін - көркем және танымдық мәтін ұсынылған. PIRLS сипаттамасы оқушылардың мәтінді түсініп қана қоймай, сонымен қатар дамитындығын көрсетеді, мәтінде берілген ақпаратты түсіну және оған өзінің жеке көзқарасын білдіру қабілеті ретінде анықталған.

Л.А. Тошқулова «International assessment system - PIRLS. Organization process and evaluation criteria» [13] еңбегінде Өзбекстанның PISA және PIRLS зерттеулеріне қатысуы туралы келісімге қол қойылуы білім беру жүйесін түбегейлі реформалауға негіз болып, жас ұрпақтың интеллектуалдық белсенділігін дамытуға ықпал еткенін, олардың білім берудегі құзыреттілігі мен шығармашылығы бүгінгі таңда мұндай бағалау бағдарламаларының бірі PIRLS-ті оқу үдерісіне енгізу қажеттілігі туындағанын атап көрсетеді.

А. Жуман авторлық бірлестікте “The Strategies of Best Practice Applying in Education: Criteria Approach” [14] еңбегінде білім берудегі үздік халықаралық тәжірибені бағалау критерийлерін баяндап, нақты ұлттық білім беру жүйелеріндегі инновациялық процестерді белсендіру және жаңарту табыстылығын талдау үшін критериялды тәсілді қолдану стратегиясының негіздемесін ұсынған. Дәл осы тұрғыда мақала авторлары бірқатар халықаралық салыстырмалы зерттеулердің көрсеткіштеріне атап айтқанда, Дүниежүзілік экономикалық форумның (ДЭФ) GCI (Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі), «Ресей білімінің жаһандық бәсекеге қабілеттілігі», PISA, TIMSS, PIRLS және TALIS зерттеулеріне талдау жасаған. Жалпы, ғалымдардың бұл еңбектерінде табысты білім беру тәжірибесі саласындағы салыстырмалы халықаралық зерттеудің нәтижелері сипатталған.

Түрлі жанрдағы, тақырыптағы, типтегі мәтіндердің мазмұнын түсінеді және түсіндіру, салыстыру, бағалау, түрлендіру жұмыстарын жүргізе алады; мәтіннің жасырын мағынасын және оған енгізілген көркем бейнелеуіш құралдардың, сөздердің мағыналық

топтары мәнін анықтай алады; оқудың түрлі стратегияларын пайдаланып, ақпараттық ізденіс жүргізеді, қажетті ақпаратты іріктейді және өңдейді; шығармашылық жұмыстарды жанрлық және стилистикалық ерекшеліктеріне сәйкес орындай алады. Түрлі дереккөздерден алынған ақпараттарды жинақтау арқылы өзінің ойын, көзқарасын, пікірін түрлі стильде, жанрда ауызша және жазбаша түрде жеткізе алады. Оқушылармен қазақ тілі сабақтарындағы мәтінмен жұмыс жасау және олардың шығармашылық қабілетін жетілдіру, оқу жетістіктерінің оң нәтижесін қамтамасыз ету барысында шығармашылықпен жұмыс жасаудың бүгінгі күні тигізер пайдасы мол деп айтуға болады.

Сабақтарды жоспарлау барысында ескерілуі тиіс көптеген мәселелер бар. Мәселен, оқушылардың оқуға деген ынтасын арттыру жолдарын анықтап, дағдыларын дамытуға деген уәжін қолдап отыру қажет. Яғни, бұдан шығатын қорытынды оқушылардың оқу дағдысы дамуына мән бере отырып, бастауыш сыныптарда оқу сауаттылығын қалыптастыруға жол ашамыз.

«Мәтінді оқу және түсіну сапасын зерттеу» бойынша оқушыларға арнайы мәтін ұсынылады және соның аясында түсіну деңгейін анықтау мақсатында тапсырмалар жинағы ұсынылады. Бұл жерде әдеби және ақпараттық мәтіндер ұсынылады. Сонымен қатар, оқу сауаттылығы бойынша тапсырмалардың жауаптар үлгісі беріледі.

Зерттеулер. Нұсқаулық

Бірінші мәтін – көркем әдебиет. Әдетте, қызықты оқиғалар, баяндаулар немесе ертегілер, екінші мәтін – ақпараттық тақырыпта (көбіне жануарлар турал әңгімелер). Әрбір мәтінге шамамен 16 - 19 тапсырма беріледі. Оқушыларға барлық тапсырмаларды орындауға 80 минут (екі рет 40 минуттық үзіліспен) беріледі. Тапсырмалардың ашық және жабық түрлері бар. Бұл тапсырмалар оқушылардың оқыған мәтінін түсіну деңгейі мен сапасын бағалауға мүмкіндік береді:

- Әдеби оқу тәжірибесін игеруі;
- Ақпаратты меңгеруі және қолдануы.

Оқу сауаттылығының негізі мәтінмен жұмысты толық қалыптастыру болып табылады. Бұл оқушылар шығармадан қажетті ақпаратты алуына, нақты мәтіннен қортынды шығаруына, негізгі кейіпкерлер әрекеттерін интерпретациялауға, мәтін үлгісін бекітуге және құрылымының бастапқы сараптамасын алуға көмектеседі.

Эскимостар - солтүстік қиырда өмір сүретін этникалық қауым (ақпараттық мәтін)

Эскимостар - ең қатал жағдайларда өмір сүреді. Біз олар туралы не білеміз?

Итбалықтар мен морждарды гарпунмен аулайтынын және капюшон кигенін қоспағанда, көпшілік бұл аңшылар мен бұғышылар туралы өте аз біледі. Киімдері және сауыты жайлы айтатын болсақ, бұл қауым қажеттіліктен жылы және берік киім тігуді біледі. Жылылықты ұстауда эскимос киімінің маңызы зор, өйткені эскимос киімі -50 градус температураға төтеп береді. Сонымен қатар, олар аңға шыққанда аман қалу үшін киімнен өте күшті сауыт жасай алды. Өйткені олар үлкен аңдарды аулағанда, қорғауды қажет етеді. Олардың сауыты сүйек пластинкаларынан (әдетте морж тістері немесе азуы) тұратын пластинкалы құрылымға ие болады. Бір қызығы мұндай сауыт дизайны жапон жауынгерлерінің ежелгі сауытына ұқсайды. Эскимостардың осындай жоғары функционалды сауыттарды ойлап табуы олардың таланты мен тапқырлығын көрсетеді.

«Эскимос» сөзі нәсілшілдікті білдіреді. Жергілікті американдықтар үшін оларды «үндіс» деп атау қорлаумен тең. «Эскимо» сөзі француз тілінен аударғанда «дат» деген мағына берсе, зерттеушілер олардың «ет жегіш» немесе «шикі жегіш» екендігі туралы келісе

алмайды. Жалпы қабылданған саяси тұрғыдан дұрыс атау - инуит сөзі (олардың көпшілігі бұл сөзді өздері қолданады).

Инуиттер әрқашан тамаша аңшылар болған. Нарвал, морж, итбалық және әртүрлі құстар мен балықтарды жейді. Ақ аюлар да олардың мәзірінде анда-санда пайда болады. Тамақты дайындаудың көптеген дәстүрлі әдістерін - кептіру, қайнату немесе мұздатуды біледі. Кейбір тағамдар пісірілмейді. Кейбіреулер мұздатылған етті балмұздақ сияқты нағыз нәзіктік деп ойлайды. Олардың бұлай тамақтануы денсаулыққа зиян деп ойлауымыз мүмкін, шын мәнінде, әлемдегі ең дені сау адамдар.

Иглу - инуиттердің әдеттегі тұрғын үйі, мұз бен қар блоктарынан салынған түпнұсқа күмбезді құрылым. Иглу жылы болу үшін итбалықтың майы құйылған табақшаға от қойып, қабырға мен еденге аң терісін тұтып, төсеп тастаған. Инуиттер үшін иглу - адамдар тұратын ғимараттың термині [15].

«Эскимостар - солтүстік қиырда өмір сүретін этникалық қауым» мәтіні бойынша сұрақтар

1. Эскимостар кімдер?

- а. Солтүстікте қиырда өмір сүретін этникалық қауым
- ә. Солтүстік Америкадағы гонкин үндістері
- б. Оңтүстік-Шығыс Азиядағы адамдар қауымы
- в. Бамбук үйде тұратын адамдар

2. Эскимостардың қандай таланты көпшілікті таң қалдырады?

- а. Тамақ әзірлеу шеберлігі
- ә. Жылы киім тігу шеберлігі
- б. Сауыт жасау шеберлігі
- в. Аң аулау шеберлігі

3. Оларға «Эскимос» атауы ұнамағандықтан қалай атауға болады?

- а. Инуит
- ә. Үндіс
- б. Лилипут
- в. Гномдар

4. Инуиттердің тамақ әзірлеу тәсілдерін жаз:

5. Бұл қауым неліктен әлемдегі ең дені сау адамдар болып табылады?

6. Бұл қауымның баспанасы қандай?

- а. Иглу
- ә. Джонка
- б. Вигвам
- в. Бамбук үй

7. Иглу дегеніміз -

- а. Қар кірпіштен тұрғызылған күмбес
- ә. Жерге иілгіш сырықтарды қадап, басын буып, оны ағаштың жас бұтағы немесе қабығымен

жауып істеген баспана

б. Қайық

в. Бамбук үй

8. Иглу жылы болу үшін қандай әдіс қоланады?

9. Эскимостар киімінде неше градусық суық температурада шыдауға болады?

а. - 80

ә. - 50

б. - 70

в. - 60

10. Эскимостар туралы қандай қызықты мәліметтер білесің?

Біз ғалымдар А.Т.Қоңырова, К.Е.Саурықованың «PIRLS бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын бағалау» атты әдістемелік құралын негізге ала отырып, мектеп әкімшілігі, мұғалім, оқушы және ата-анаға ұсынылатын сауалнама үлгісін жасап, оны төменде назарларыңызға ұсынып отырмыз [15; 18 б.].

Зерттеу барысында жүргізілетін қосымша сауалнама оқушылар мен мұғалімдердің әлеуметтік-демографиялық ерекшеліктеріне, білім беру ұйымдары көзқарасы бойынша оқу процесін ұйымдастыруға, мектеп түрі, білім беру стандарттары және жалпы білім беруге қойылатын талаптар болып саналады. Олар арасында сауалнама жүргізу арқылы балалардың білім беру ресурстары, мектеп климаты, үйдегі жағдай, ерте білім алу және оқуға деген көзқарасы туралы ақпарат жиналады.

МЕКТЕП ӘКІМШІЛІГІНЕ АРНАЛҒАН САУАЛНАМА (сауалнама үлгілері)

1. Мектебіңіздегі оқушылар саны - ____ оқушы.

2. Бастауыш сыныптардағы оқушылар саны - __оқушы.

3. Мектебіңіз орналасқан қала, елді мекен немесе ауыл тұрғындарының саны - ____тұрғын.

Тек бір дөңгелекті белгілеңіз.

- 3000 адамнан аз
- 3001-ден 15 000-ға дейін
- 15001-ден 50 000-ға дейін
- 50001-ден 100 000-ға дейін
- 10001-ден 500 000-ға дейін
- 500000-нан астам адам

4. Мектебіңіз заман талабына сай ма?

а) Иә

ә) Жоқ

б) Өз ойыңыз _____

5. Бастауыш сыныпта қанша озат оқушы бар? Оқушы саны _____

МҰҒАЛІМГЕ АРНАЛҒАН САУАЛНАМА

1. Тест өткізетін сыныпта неше оқушы бар? _____
2. Неше жылдан бері бұл сыныпқа сабақ беріп келесіз?
 - а) 1 жыл немесе одан аз
 - ә) 2 жыл
 - б) 3 жыл
 - в) 4 жыл және одан артық
2. Тест өткізілетін сынып оқушыларының оқуды меңгеру деңгейін қалай сипаттар едіңіз? Тек бір дөңгелекті белгілеңіз.
 - а) Оқушылардың көбісінің деңгейі орташадан жоғары
 - ә) Оқушылардың көбісінің деңгейі орташа
 - б) Оқушылардың көбісінің деңгейі орташадан төмен
 - в) Оқушылардың оқуды меңгеру деңгейі әртүрлі
3. Тест өткізілетін сыныпта қазақ тілінде сөйлеуге қанша оқушы қиналады? _____
4. Оқу бойынша төмен деңгейдегі оқушылар бар ма?
 - а) Иә
 - ә) Жоқ
 - б) Кейбіреуі
 - в) Санаулы

ОҚУШЫЛАРҒА АРНАЛҒАН САУАЛНАМА

1. Сен қай сыныпта оқисың? ____ сынып
2. Сен кітапты жиі оқисың ба?
 - а) Күнделікті
 - ә) Аптасына 1 рет
 - б) Айына 1 рет
 - в) Ешқашан
3. Кітап оқуға көзқарасың қалай?
 - а) Кітапты көп оқыған адам сөзге шебер болады
 - ә) Кітапты оқуды әдет қылу жақсы қасиет
 - б) Кітап адамның ойы мен өмірге көзқарасын өзгертеді
 - в) Кітапты тек оқымыстылар оқу керек

АТА-АНАЛАРҒА АРНАЛҒАН САУАЛНАМА

1. Сауалнама сұрақтарына жауап берген -
 - а) Әкесі
 - ә) Анасы
 - б) Басқа біреу
2. Сіздің балаңыз балабақшаға барған ба?
 - а) Иә

ә) Жоқ

3. Сіздің балаңыз өз ана тілінде сөйлей ме?

а) Иә

ә) Жоқ

4. Балаңыздың оқуға деген қызығушылығы қандай? _____

5. Балаңыз қандай үйірмелерге барады? _____

Бүгінгі күнгі оқытудың ерекшелігі – оқу барысын жаңаша ұйымдастыру, сыни ойлауға, өз ойын еркін жеткізуге, зияткерлігі дами отырып өзіндік ізденіс арқылы бірлесіп әрекетке түсу. Бұдан шығатын қорытынды, білім алушының оқуға деген мотивациясын тудырып, қызығушылығын арттыру, дағдыларын дамыту, өз ойын жеткізе алуына мүмкіндік жасау.

Қорытынды

Қорытындылай келе, бастауыш сыныптарда оқу сауаттылығын қалыптастыру, яғни PIRLS оқушылардың білім жетістігін бағалау бағдарламасы арқылы жүзеге асырылатына көз жеткіздік. Біз алдымен бастауыш сынып оқушысы мәтінді қаншалықты деңгейде түсінгенін қарастыра отырып, маңызды ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік алдық. Бастауыш сыныпта қажетті білім мен үйрену қабілеттерін дамыта отырып оқушылардың сол мәтін мазмұны бойынша өз білімдерін шыңдауға жол ашамыз. Оқушыларға мәтін бойынша сұрақтар қою барысында әртүрлі жауаптың біреуін таңдау арқылы 1 балдық жүйемен бағалау, кей жағдайда ұсынылған тапсырманың күрделілік деңгейіне қарай 1-3 балл көлемімен бағалау ұсынылады. Бұл дегеніміз бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылық деңгейін анықтауымызға үлкен мүмкіндік берді.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2022 жылғы 1 қыркүйек. <https://assembly.kz/ru/poslanie-prezidenta/memleket-basshysy-asym-zhomart-to-aevty-aza-stan-khal-yna-zholdauy>
2. Халықаралық негізгі «PIRLS–2021» зерттеуі. Qulan таңуы. <https://qulantany.kz/archives/9380>
3. «2022-2023 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» Әдістемелік нұсқау хат. Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2022. - 320б.
4. Альдешова Ф.Б. (2016). Бастауыш сыныптарда ана тілі сабақтарындағы мәтінмен жұмыс арқылы сауаттылығын арттыру. <http://sabaq.kz/?p=17879>
5. Жамалова І.К. (2021). Оқу сауаттылығын арттырудағы тиімді әдіс пен тәсілдер. «Білімді ел». 10.03.2021. <https://bilimdinews.kz/?p=140192>
6. Чудинова В.П. (2017). Читательская грамотность и поддержка чтения: опыт разных стран. Информационно-аналитический портал «Университетская книга». 25.05.2017. <http://www.unkniga.ru/kultura/7134-chitatelskaya-gramotnost-ipodderzhka-chteniya-opyt-raznyh-stran.html>
7. ««Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 Қаулысы.
8. Кулымов К.Ж. (2021). Мәтінмен жұмыс жасаудағы тиімді әдіс–тәсілдер. «Білімді ел». 10.06. 2021. <https://bilimdinews.kz/?p=157109>
9. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.Қ.Р.Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2018 жылғы 1 қараша № 17669.
10. Xiao, X. (2022). Student, Parent, Home, and Reading Achievement. *Open Journal of Modern Linguistics*, 12, 518-535. doi: [10.4236/ojml.2022.124038](https://doi.org/10.4236/ojml.2022.124038).

11. Li, L. (2018) A Practical Research on Improving Reader's Reading Literacy by Using WeChat Service under the Perspective of PIRLS and PISA2018. *Creative Education*, 9, 1706-1712.
12. Rabbonayeva D.T. (2021). The Role of Pirls Research in the Formation of Library Culture in Students. *International Journal on Integrated Education*. 4(11). 2021. 3. 139-141
13. Toshqulova L.A. (2022). International assessment system - PIRLS. Organization process and evaluation criteria. *Science and innovation international scientific journal*. Volume 1. Issue 8. pp. 350-353
14. Zhuman A.K., Smolyaninova O.G., Zhilbaev Zh.O., Syrymbetova L.S., Akbayeva G.N. (2022). The Strategies of Best Practice Applying in Education: Criteria Approach. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* 2022 15(9): 1343–1367.
15. PIRLS – бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын бағалау: Әдістемелік құрал/ Құрастырушылар А.Т.Қоңырова, К.Е.Саурықова – Алматы: «Өрлеу», 2016 -160 б. <https://online.anyflip.com/gmwb/cuau/mobile/#p=9>

References

1. Memleket basshysy Kasym-Zhomart Tokaevtyн Kazakstan halkyna Zholdaу [Address of the head of state Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan]. September 1, 2022]. Retrieved from: <https://assembly.kz/ru/poslanie-prezidenta/memleket-basshysy-asym-zhomart-to-aevty-aza-stan-khal-yna-zholdau> [in Kazakh]
2. Halykaralyk negizgi «PIRLS–2021» zertteui [International basic study "PIRLS–2021"]. Qulan таңы. <https://qulantany.kz/archives/9380> [in Kazakh]
3. «2022-2023 оқу жылында Kazakstan Respublikasynyn орта bilim беру uymdaryнда oku-tarbie procesin uymdastyrudyn erekshelikteri туралы» Әдістемелік нускау hat. Astana: Y.Altynsarin atyndagy UBA, 2022 [Letter of methodological guidance "On the peculiarities of the organization of the educational process in secondary education organizations of the Republic of Kazakhstan in the 2022-2023 academic year". Astana: NAE named after Y. Altynsarin, 2022. 320p. [in Kazakh]
4. Aldeshova F. B. (2016). Bastauysh synyptarda ana tili sabaktaryndagy matınmen zhumys arkyly sauattylygyn arttyru [Improving literacy in primary grades through working with the text in native language lessons]. <http://sabaq.kz/?p=17879> [in Kazakh]
5. Zhamalova I. K. (2021) Оқу sauattylygyn arttyrudagy tiimdi adis pen tasilder. [Effective methods and approaches to improving reading literacy. "Bilimdi el" - Educated country"]. 10.03.2021. Retrieved from: <https://bilimdinews.kz/?p=140192> [in Kazakh]
6. Chudinova V.P. (2017) Chitatel'skaya gramotnost' i podderzhka chteniya: opyt raznyh stran. Informacionno-analiticheskij portal «Universitetskaya kniga» [Reader literacy and reading support: the experience of different countries. Information and analytical portal "University book" Retrieved from: <http://www.unkniga.ru/kultura/7134-chitatelskaya-gramotnost-ipodderzhka-chteniya-opyt-raznyh-stran.html>
7. ««Bilimdi ult» sapaly bilim беру» ulttyk zhobasy. KR ukimeti [National project "Quality education to the "educated nation". The Government of the Republic of Kazakhstan, 12.10. 2021 [in Kazakh]
8. Kulymov K. Zh. (2021). Matınmen zhumys zhasaudagy tiimdi adis–tasilder [Effective methods and techniques in working with text]. "Bilimdi el" - Educated country". 10.06.2021 <https://bilimdinews.kz/?p=157109> [in Kazakh]
9. Bastauysh bilim berudin memlekettik zhalypyga mindetti standarty. K.R. Bilim zhane gylım ministrinin 2018 zhylygy 31 kazandagy № 604 bujrygy. Kazakstan Respublikasynyn Adilet ministriliginde 2018 zhylygy 1 karasha № 17669. [State mandatory standard of primary education. Order of the minister of Education and science of the RK No. 604 dated October 31, 2018. Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan dated November 1, 2018 No. 17669] [in Kazakh]
10. Xiao, X. (2022). Student, Parent, Home, and Reading Achievement. *Open Journal of Modern Linguistics*, 12, 518-535. doi: [10.4236/ojml.2022.124038](https://doi.org/10.4236/ojml.2022.124038).
11. Li, L. (2018) A Practical Research on Improving Reader's Reading Literacy by Using WeChat Service under the Perspective of PIRLS and PISA2018. *Creative Education*, 9, 1706-1712.
12. Rabbonayeva D.T. The Role of Pirls Research in the Formation of Library Culture in Students. *International Journal on Integrated Education*. 4(11). 2021. 3. 139-141
13. Toshqulova L.A. International assessment system - PRILS. Organization process and evaluation criteria. *Science and innovation international scientific journal*. Volume 1. Issue 8. pp. 350-353
14. Zhuman A.K., Smolyaninova O.G., Zhilbaev Zh.O., Syrymbetova L.S., Akbayeva G.N. The Strategies of Best Practice Applying in Education: Criteria Approach. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* 2022 15(9): 1343–1367.
15. PIRLS – bastauysh synyp okushylarynyn funktsionaldyk sauattylygyn bagalau: Adistemelik kural/ Kurastyrushylar A.T.Konyrova, K.E.Saurykova [PIRLS – assessment of functional literacy of primary school students:

methodological manual/ compilers A. T. Konyrova, K. E. Saurykova. Almaty: "Orleu", 2016. 160 p. [in Kazakh]
<https://online.anyflip.com/qmwb/cuau/mobile/#p=9>

Авторлар туралы мәлімет

Карсыбаева Раиса Канабековна - п.ф.к., мектепке дейінгі және бастауыш білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Педагогика және психология институты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті. Мекенжай: Қазақстан, 050000, Алматы қ., Гоголь көшесі, 114; email: raisa.k.63@mail.ru

Искакова Ляйла Маратовна – PhD, мектепке дейінгі және бастауыш білім беру кафедрасының аға оқытушысы, Педагогика және психология институты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті. Мекенжай: Қазақстан, 050000, Алматы қ., Гоголь көшесі, 114; email: leila-7777@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1538-1147>

Сведения об авторах

Карсыбаева Раиса Канабековна - к.п.н., ассоциированный профессор кафедры дошкольного и начального образования, Институт педагогики и психологии, Казахский национальный женский педагогический университет. Адрес: Казахстан, 050000, г. Алматы, ул. Гоголя, 114; email: raisa.k.63@mail.ru

Искакова Ляйла Маратовна - PhD, старший преподаватель кафедры дошкольного и начального образования, Институт педагогики и психологии, Казахский Национальный Женский Педагогический Университет. Адрес: Казахстан, 050000, г. Алматы, ул. Гоголя, 114; email: leila-7777@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1538-1147>

Information about the authors

Raissa K. Karsybayeva - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Preschool and Primary Education, Institute of Pedagogy and Psychology, Kazakh National Women's Teacher Training University. Address: Kazakhstan, 050000, Almaty, 114 Gogol Street; email: raisa.k.63@mail.ru

Lyaila M. Iskakova - PhD, senior lecturer of the Department of Preschool and Primary Education, Institute of Pedagogy and Psychology, Kazakh National Women's Teacher Training University. Address: Kazakhstan, 050000, Almaty, 114 Gogol Street; email: leila-7777@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1538-1147>

Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Received 21.01.2023
Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted 12.06.2023